

УДК 321.7:342.7(4)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-24>

Наталія Марчук

ORCID: 0000-0001-7363-1127

СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ СВОБОДИ СЛОВА ТА СВОБОДИ МЕДІА В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

У статті здійснено комплексний аналіз європейських стандартів свободи слова та свободи медіа в умовах цифрової трансформації публічної сфери. Розкрито політико-інституційне значення свободи медіа як ключової умови функціонування демократичних режимів, забезпечення політичного плюралізму та ефективного громадського контролю за діяльністю влади. Показано, що цифровізація політичної комунікації, зростання ролі онлайн-платформ і концентрація інформаційної влади зумовлюють необхідність переосмислення класичних підходів до захисту свободи вираження поглядів та потребують реагування на політичному рівні.

Проаналізовано основні джерела формування європейських стандартів свободи слова, зокрема Європейську конвенцію з прав людини, Хартію основних прав Європейського Союзу, практику Європейського суду з прав людини, а також новітні регуляторні акти ЄС – Digital Services Act, Digital Markets Act та Європейський акт про свободу медіа. Обґрунтовано, що зазначені інструменти формують наднаціональну модель регулювання цифрової публічної сфери, спрямовану на досягнення балансу між свободою слова, суспільними інтересами та демократичною стабільністю.

Окрему увагу приділено значенню європейських стандартів свободи слова та свободи медіа для України в контексті європейської інтеграції та протидії інформаційним загрозам. Зроблено висновок про необхідність подальшої адаптації національного медійного законодавства до стандартів Європейського Союзу з урахуванням політичних і безпекових викликів сучасності.

Ключові слова: свобода слова, свобода медіа, політична комунікація, цифрові платформи, Європейський Союз, демократія, медіаплюралізм.

Вступ. Свобода слова та свобода медіа традиційно розглядаються в політичній науці як базові інституційні умови функціонування демократії, що забезпечують конкуренцію ідей, прозорість політичної влади та участь громадян у публічному житті. Медіа виступають ключовим елементом політичної комунікації, виконуючи роль посередника між державою та суспільством і реалізуючи функцію «сторожового пса демократії». У цифрову епоху ці функції зазнають суттєвої трансформації, оскільки інформаційний простір дедалі більше формується не традиційними медіа, а цифровими платформами та глобальними технологічними акторами, здатними впливати на політичні процеси, виборчу поведінку та структуру публічної сфери.

Цифровізація політичної комунікації водночас розширює можливості для реалізації свободи слова та участі громадян, але й загострює проблеми асиметрії інформаційної влади, алгоритмічного контролю контенту, поширення дезінформації та маніпулятивних практик. У цих умовах свобода медіа перестає бути виключно питанням індивідуальних прав і набуває системного політичного виміру, пов'язаного з якістю демократії, стійкістю публічної сфери та здатністю суспільства протистояти інформаційним загрозам.

Європейський Союз у відповідь на ці виклики формує власну модель регулювання цифрового інформаційного простору, яка поєднує ліберальні цінності свободи вираження поглядів із елементами політичного управління та наднаціонального врядування. Запровадження

© Н. Марчук, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

таких інструментів, як Digital Services Act, Digital Markets Act та Європейський акт про свободу медіа, відображає прагнення ЄС інституціоналізувати стандарти медіаплюралізму, обмежити концентрацію комунікаційної влади та забезпечити баланс між свободою слова, публічним інтересом і демократичною стабільністю.

Актуальність дослідження зумовлена також європейським інтеграційним курсом України, для якої адаптація європейських стандартів свободи слова та свободи медіа має не лише правовий, а й виразний політико-інституційний вимір. Аналіз цих стандартів дозволяє глибше осмислити трансформацію сучасної демократії в умовах цифровізації та гібридних загроз, а також окреслити можливості їх застосування в українському політичному контексті.

Метою статті є систематизація та аналіз сучасних європейських стандартів у сфері свободи слова та свободи медіа з урахуванням новітніх регуляторних ініціатив.

Методи дослідження. Дослідження виконано з використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів, що забезпечують системний, комплексний та об'єктивний аналіз європейських стандартів свободи слова й свободи медіа. Основним загальнонауковим методом є діалектичний метод, який дозволив розглянути свободу вираження поглядів та свободу медіа як динамічні явища, що розвиваються в тісному взаємозв'язку з трансформаціями демократичного суспільства, цифровізацією та змінами геополітичного середовища. Історико-правовий метод застосовано для з'ясування еволюції підходів до регулювання свободи слова в європейському правовому просторі – від прийняття Європейської конвенції з прав людини 1950 року до сучасних регуляторних ініціатив ЄС, зокрема Європейського акту про свободу медіа. Системний метод використано для розкриття взаємозв'язків між різними рівнями регулювання та між традиційними медіа й цифровими платформами в умовах дії нових європейських регламентів (DSA, DMA, EMFA) та формування авторської таблиці із основними європейськими стандартами свободи слова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці свободи слова та свободи медіа присвячені праці як українських, так і зарубіжних учених. Зокрема, Е. Барендт досліджує філософські та правові основи свободи вираження як фундамент демократії і підкреслює його роль як «сторожа суспільства» через медіа. Т. Мендель та Е.Саломон аналізують міжнародні стандарти свободи слова, а Д. Вурхоф розкриває роль ЄСПЛ у розвитку медійного права. В Україні науковий дискурс з питань свободи слова та свободи медіа розгортається в межах політичної науки, права, соціальних комунікацій, а в контексті європейської інтеграції України – і в сфері міжнародних відносин. У політичній науці дослідження свободи слова та медіа в Україні фокусуються на питаннях національної безпеки, становлення демократії, проблем цензури та інформаційних загроз в умовах гібридної війни. Серед українських політологів свобода медіа розглядається крізь призму політичної комунікації та інформаційної політики держави у працях В. Бебика, Л.Кочубей, Ю. Половинчака та інших. Значна увага в українській політології приділяється аналізу свободи слова в умовах гібридних загроз та інформаційних війн. У цьому контексті заслуговують на увагу праці Г. Почепцова, В. Горбуліна, О. Литвиненка, Т. Попової, у яких свобода слова досліджується у взаємозв'язку з питаннями інформаційного суверенітету, стратегічних комунікацій та протидії дезінформації.

Міждисциплінарний характер досліджень можна пояснити суспільною значущістю досліджуваної проблематики, яку вдало охарактеризував В. В. Лизанчук: «свобода служить своєрідним політичним киснем засобів масової інформації, без яких вони не можуть продуктивно функціонувати й належно виконувати свої суспільні функції. Головна мета свободи засобів масової інформації полягає в тому, щоб створювати передумови для формування освіченого, морально-духовного, громадянського суспільства, здатного самостійно оцінювати стан справ громади» [7, с. 100–101]

Водночас у вітчизняній науці потребують подальшого опрацювання найновіші цифрові регуляторні механізми ЄС та їх імплементація у державах-членах ЄС.

Виклад основного матеріалу. Європейські стандарти свободи слова та медіа формуються шляхом синтезу міжнародного права, законодавства ЄС та судової практики. Основним документом є Європейська конвенція з прав людини, стаття 10 якої стверджує: «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися думок, отримувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів» [5]. Держави можуть вимагати ліцензування для телерадіомовлення чи кіно, а обмеження можливі лише за законом і можуть бути необхідні в демократичному суспільстві для захисту національної безпеки, громадського порядку, здоров'я, моралі, репутації чи прав інших, запобігання розголошенню конфіденційної інформації або забезпечення авторитету та неупередженості судової влади.

У межах Європейського Союзу свобода та плюралізм медіа прямо закріплені у статті 11 Хартії основних прав Європейського Союзу [5]. Хартія закріплює свободу медіа як автономну цінність права ЄС та поширюється на всі дії інституцій та держав-членів у межах права ЄС. Цей підхід доповнюється вторинним законодавством ЄС, зокрема Директивою про аудіовізуальні медіапослуги (2010/13/ЄС від 10 березня 2010 року із змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року) та регламентами цифрової сфери Digital Markets Act (DMA) та Digital Services Act (DSA) [2; 3; 8]. Зазначені акти спрямовані на забезпечення прозорості діяльності медіаплатформ, захист користувачів та протидію дезінформації без підриву свободи вираження поглядів. Прийняття цих актів стало відповіддю ЄС на виклики цифрової епохи, такі як поширення дезінформації, незаконного контенту, товарів чи послуг у мережі Інтернет, проблеми з безпекою та приватністю особистих даних користувачів онлайн-платформ, які обробляють і збирають такі дані, необхідність забезпечення захисту прав споживачів та боротьба з монополізацією цифрових ринків. [8]

У 2022 році Європейська Комісія запропонувала, а у 2024 році набув чинності Європейський акт про свободу медіа (Regulation (EU) 2024/1083). Цей акт встановлює:

- заборону використання шпигунського програмного забезпечення проти журналістів (за винятком питань національної безпеки);
- обов'язковий тест на медіаплюралізм під час злиттів та поглинань;
- створення Європейської ради з медіапослуг (European Board for Media Services). [4]

Провівши компаративний аналіз законодавчих актів, пропонуємо систематизувати у таблицю основні європейські стандарти свободи слова:

Цікавим є доповнення офіційного законодавства Європейського Союзу правовими прецедентами, що формуються у судових вироках та мають юридичну силу. У практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) справи, що стосуються діяльності преси та журналістів, утворюють окрему й досить численну групу рішень, пов'язаних зі статтею 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Хоча текст самої статті 10 Конвенції не містить спеціальних положень, присвячених саме пресі, ЄСПЛ, застосовуючи розширене тлумачення норм Конвенції та концепцію імпліцитних прав, сформував цілу низку додаткових гарантій та похідних прав, які забезпечують ефективне функціонування журналістики як важливої складової свободи вираження поглядів.

Серед ключових спеціальних гарантій, які ЄСПЛ послідовно визнає в своїй прецедентній практиці, можна виділити такі:

- право на висловлення оціночних суджень (які, на відміну від тверджень про факти, не потребують доказування);
- право на гіперболу, перебільшення та провокаційний стиль викладу;

Таблиця 1

Основні європейські стандарти свободи слова

№	Нормативний акт	Стаття / положення	Зміст стандарту	Значення для свободи слова та медіа
1.	Європейська конвенція з прав людини (1950)	Стаття 10	Гарантує право на свободу вираження поглядів, включно зі свободою отримувати та поширювати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади та незалежно від кордонів	Базовий міжнародно-правовий стандарт свободи слова; основа судової практики ЄСПЛ та національного правозастосування
		Ст. 10 §2	Визначає вичерпний перелік допустимих обмежень свободи слова за умови їх законності, легітимної мети та необхідності у демократичному суспільстві	Запроваджує принцип пропорційності та «необхідності в демократичному суспільстві»
2.	Хартія основних прав Європейського Союзу (2000)	Стаття 11	Гарантує свободу вираження поглядів та інформації; прямо визнає свободу та плюралізм медіа	Закріплює свободу медіа як автономну цінність права ЄС; поширюється на всі дії інституцій ЄС та держав-членів у межах права ЄС
3.	Директива про аудіовізуальні медіапослуги (2010/13/ЄС у редакції 2018 р.)	Статті 6–9, 30	Забороняє мову ворожнечі; встановлює вимоги до захисту неповнолітніх; гарантує незалежність національних регуляторів	Поєднує свободу медіа з вимогами суспільної відповідальності та захисту вразливих груп
		Ст. 28b	Поширює регулювання на відеоплатформи спільного доступу	Адаптація свободи слова до цифрового медіасередовища
4.	Регламент про цифрові послуги (DSA) (EU) 2022/2065	Статті 1, 14, 17, 34	Встановлює правила прозорості модерації контенту, механізми оскарження та захист користувачів	Формує баланс між свободою вираження та боротьбою з незаконним контентом; мінімізує ризики приватної цензури
		Ст. 14	Вимоги до чітких і доступних правил модерації	Посилює правову визначеність для користувачів і медіа
5.	Регламент про цифрові ринки (DMA) (EU) 2022/1925	Загальні положення	Спрямований на забезпечення справедливої конкуренції між цифровими гігантами («gatekeepers»)	Опосередковано сприяє плюралізму інформації та зменшенню монополізації інформаційного простору
6.	Європейський акт про свободу медіа (EMFA) Regulation (EU) 2024/1083	Статті 3–6	Гарантує редакційну незалежність медіа та захист від політичного втручання	Уперше на рівні регламенту ЄС прямо закріплює інституційні гарантії свободи медіа
		Ст. 16–18	Прозорість медіавласності та державного фінансування	Запобігання прихованому впливу на свободу слова
		Ст. 21–25	Захист журналістів від незаконного стеження та тиску	Посилення стандартів безпеки журналістської діяльності

Сформовано автором на основі [1; 2; 3; 4; 5; 10]

- право на захист конфіденційності джерел інформації (одна з фундаментальних умов незалежної журналістики);
- право на вільне використання засобів масової інформації для поширення думок та даних;
- право на розповсюдження інформації, що має значний суспільний інтерес;
- право на оприлюднення відомостей, які формально охороняються законом як таємниця, але вже стали відомими суспільству раніше тощо.[9]

Водночас ЄСПЛ розглядає всі ці права преси не як автономні або самостійні, а саме як спеціальні інструменти та необхідні передумови реалізації загальної свободи вираження поглядів, передбаченої статтею 10 Конвенції.

Такий підхід підкреслює особливу роль журналістики як «сторожового пса демократії» та зумовлює розширений рівень захисту для медіа у порівнянні з іншими суб'єктами свободи слова.

Незважаючи на повномасштабне вторгнення Росії та запровадження воєнного стану, Україна успішно впровадила медійну реформу, прийнявши галузевий закон «Про медіа» встановивши правові засади діяльності в Україні суб'єктів медіа, державне регулювання та нагляд. Також в Україні проходить поступовий процес адаптації медійного регулювання відповідно до Європейського акту про свободу медіа. Кабінет Міністрів України розробляє відповідні кроки до впровадження стандартів Європейського акту про свободу медіа в найближчому майбутньому.

Висновки. Європейські стандарти свободи слова та свободи медіа становлять багаторівневу систему політико-правових гарантій, що сформувалася на перетині міжнародного права, наднаціонального регулювання Європейського Союзу та судової практики Європейського суду з прав людини. У політичному вимірі ці стандарти виконують функцію інституційної основи демократичного врядування, забезпечуючи плюралізм думок, відкритість публічної сфери та ефективний громадський контроль за діяльністю влади.

Дослідження показало, що в умовах цифрової трансформації свобода слова та свобода медіа перестають бути виключно сферою індивідуальних прав і дедалі більше набувають системного значення як чинник якості демократії. Зростання ролі цифрових платформ, алгоритмічне управління інформаційними потоками та концентрація влади зумовлюють потребу в нових формах демократичного регулювання, здатних поєднати захист свободи вираження поглядів із протидією дезінформації, маніпуляціям і надмірному впливу приватних акторів.

Аналіз нормативних актів Європейського Союзу – зокрема Digital Services Act, Digital Markets Act та Європейського акту про свободу медіа – засвідчив формування європейської моделі регулювання цифрової публічної сфери, яка ґрунтується на принципах прозорості, пропорційності обмежень, редакційної незалежності та медіаплюралізму. Особливе значення має Європейський акт про свободу медіа, який уперше на рівні регламенту ЄС закріпив інституційні гарантії свободи медіа та захисту журналістів, що свідчить про політичне усвідомлення стратегічної ролі медіа в забезпеченні демократичної стабільності.

Водночас практика Європейського суду з прав людини відіграє ключову роль у конкретизації змісту свободи слова, формуючи розширений стандарт захисту журналістської діяльності та підкреслюючи особливу роль медіа як «сторожового пса демократії». Поєднання судових стандартів ЄСПЛ із регуляторними механізмами ЄС створює комплексний підхід до захисту свободи слова в умовах цифрових і гібридних загроз.

Для України європейські стандарти свободи слова та свободи медіа мають не лише правове, а й політико-інституційне значення в контексті європейської інтеграції та демократичних трансформацій. Подальша адаптація національного медійного законодавства до стандартів ЄС, зокрема положень Європейського акту про свободу медіа, є важливою передумовою зміцнення медіасфери, підвищення стійкості демократичних інститутів і протидії інформаційним загрозам у сучасних політичних умовах.

Література:

1. Council of Europe, Committee of Ministers. Recommendation CM/Rec(2016)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors. 2016. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680645b44> (дата звернення: 1.01.2026).
2. European Union. Directive (EU) 2018/1808 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 amending Directive 2010/13/EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive). *Official Journal of the European Union*. 2018. L 303. P. 69–92.
3. European Union. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services (Digital Services Act). *Official Journal of the European Union*. 2022. L 277. P. 1–102.
4. European Union. Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on European media freedom (European Media Freedom Act). *Official Journal of the European Union*. 2024. L 2024/1083.
5. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 30.12.2025).
6. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підручник. Київ : Правова єдність, 2008. 352 с.
7. Лизанчук В. Психологія мас-медіа : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 420 с.
8. Міський В., Соколенко Н. Цифрові гіганти та нові правила гри: як ЄС змінює правила, а Україна готується до змін. *Детектор медіа* 2024. URL: <https://detector.media/mediumy/article/232257/2024-09-17-tsyfrov-i-giganty-ta-novi-pravyla-gry-yak-ies-zminyuie-pravyla-a-ukraina-gotuietsya-do-zmin-kristina-gavrylyuk-mintsyfry-v-podkasti-mediumy/>. (дата звернення: 27.12.2025).
9. Червяцова А. О. Свобода слова і свобода преси: визначення співвідношення в різних правових системах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2014. № 1137, вип. 18. С. 30–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2014_1137_18_8.
10. Хартія основних прав Європейського Союзу 2000. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>.

References:

1. Council of Europe, Committee of Ministers. (2016). Recommendation CM/Rec(2016)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors. Retrieved from <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680645b44> (accessed January 1, 2026).
2. European Union. (2018). Directive (EU) 2018/1808 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 amending Directive 2010/13/EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive). *Official Journal of the European Union*, L 303, 69–92.
3. European Union. (2022). Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services (Digital Services Act). *Official Journal of the European Union*, L 277, 1–102.
4. European Union. (2024). Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on European media freedom (European Media Freedom Act). *Official Journal of the European Union*, L 2024/1083.
5. Yevropeiska konventsiiia z prav liudyny (Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950) [European Convention on Human Rights (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950)]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (accessed December 30, 2025). [in Ukrainian].

6. Kolodii, A. M., & Oliinyk, A. Yu. (2008). Prava, svobody ta oboviazky liudyny i hromadianyna v Ukraini [Rights, freedoms and duties of the individual and citizen in Ukraine]. Kyiv: Pravova yednist. [in Ukrainian].
7. Lyzanchuk, V. (2015). Psykholohiia mas-media [Psychology of mass media]. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. [in Ukrainian].
8. Miskyi, V., & Sokolenko, N. (2024). Tsyfrovi hihanty ta novi pravyla hry: yak YeS zminiue pravyla, a Ukraina hotuietsia do zmin [Digital giants and new rules of the game: how the EU changes the rules and Ukraine prepares for changes]. Detektor media – Detector Media. Retrieved from <https://detector.media/mediumy/article/232257/2024-09-17-tsyfrovi-giganty-ta-novi-pravyla-gry-yak-ies-zminyuie-pravyla-a-ukraina-gotuietsia-do-zmin-kristina-gavrylyuk-mintsyfry-v-podkasti-mediumy/> (accessed December 27, 2025). [in Ukrainian].
9. Cherviatsova, A. O. (2014). Svoboda slova i svoboda presy: vyznachennia spivvidnoshennia v riznykh pravovykh systemakh [Freedom of speech and freedom of the press: defining their relationship in different legal systems]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya "Pravo" – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Law", 1137(18), 30–34. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2014_1137_18_8. [in Ukrainian].
10. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>.

Nataliya Marchuk. Standards of the european union in the field of freedom of expression and media freedom in the digital age

The article provides a comprehensive analysis of European standards of freedom of expression and media freedom in the context of the digital transformation of the public sphere. It reveals the political and institutional significance of media freedom as a key prerequisite for the functioning of democratic regimes, the safeguarding of political pluralism, and effective public oversight of governmental activities. The study demonstrates that the digitalization of political communication, the growing role of online platforms, and the concentration of informational power necessitate a rethinking of classical approaches to the protection of freedom of expression and require an adequate response at the political level.

The article examines the main sources shaping European standards of freedom of expression, including the European Convention on Human Rights, the Charter of Fundamental Rights of the European Union, the case law of the European Court of Human Rights, as well as recent EU regulatory instruments such as the Digital Services Act, the Digital Markets Act, and the European Media Freedom Act. It is argued that these instruments contribute to the formation of a supranational model for regulating the digital public sphere aimed at achieving a balance between freedom of expression, public interests, and democratic stability.

Particular attention is paid to the significance of European standards of freedom of expression and media freedom for Ukraine in the context of European integration and countering information threats. The article concludes that further adaptation of national media legislation to European Union standards is necessary, taking into account contemporary political and security challenges.

Key words: freedom of expression, media freedom, political communication, digital platforms, European Union, democracy, media pluralism.

Відомості про автора:

Марчук Наталія – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри журналістики, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 06.12.2025

Прийнята 18.12.2025

Опублікована 28.01.2026